

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 101 1980

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Louise Vinge

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström, Lars Furuland

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

ISBN 91-22-00467-X (häftad)

ISBN 91-22-00469-6 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1981

är det ändamål, som *läsaren* finner styra verkets helhet och funktion.» (s. 230)

Denna syn på det litterära konstverket som en dialektisk process är kärnan i Lagerroths bok. Utifrån denna uppfattning beskriver Lagerroth också var han anser att gränsen går mellan traditionell och alternativ litteraturforskning: »Jag tror emellertid att det är *här* – mellan *å ena sidan* fakta och enkla relationer mellan fakta och *å andra sidan* dialektiska relationer – som *vattendelaren går mellan 'hävdivunna litteraturhistoriska metoder' och de nya alternativen.*» (s. 71)

Av marxismen tycker sig inte Lagerroth ha så mycket att lära. Han räknar den till godo, att den förmått visa på objektivitetsbegreppets problematiska natur, likaså har han naturligtvis tagit fasta på dess dialektiska grundåskådning. Dock menar Lagerroth att det är orätmätigt att knyta dialektiken till just Marx: »Var och en som tänker och forskar kan själv komma till sådana insikter.» (s. 120) Lagerroth synes övertygad om att marxistisk forskning djupast sett rymmer totalitära anspråk, och de avsnitt som behandlar marxistiskt inspirerade forskare är också de mest polemiskt hållna. Framställningen tenderar då att bli väl ytlig; om Kurt Aspelin heter det t. ex. på ett ställe att hans »motto har varit: alternativ i hela världen förena er, förena er i kontrakurs mot etablerad forskning!» (s. 168).

Inte heller den renodlade strukturalismen sägs duga som grund för en ny litteraturvetenskap, däremot finner Lagerroth att Jan Mukařovskýs dialektiskt orienterade strukturalism är användbar; den gör det möjligt att »förstå och studera processen genom verket, processen från författaren till läsaren och verkets process genom samhället och historien» (s. 180). Till Mukařovskýs strukturalism fogar Lagerroth hermeneutiken, som ger tolkningens teori.

Det avsnitt som behandlar den litterära hermeneutiken är bokens kortaste. Det låter sig delvis förklaras av att Lagerroth redan tidigare presenterat hermeneutiken, utförligast i *Romanen i din hand*, men det är också så att det hermeneutiska synsättet genomsyrar boken i dess helhet. Det komprimerade framställningssättet i just detta kapitel får dock beklagliga konsekvenser; Lagerroth underlåter att precisera sig och diskutera komplikationer. Redan inledningsvis gör han, i mitt tycke, en otillbörlig förenkling: det komplicerade hermeneutiska växelspelet mellan textens förståelsehorisont och uttolkarens, vilket i bästa fall kan resultera i det Gadamer kallar *Horizontverschmelzung*, reduceras av Lagerroth till *dialog* (vilket sägs vara detsamma som dialektik). Likaså tycker jag att Lagerroth underlåter att upprätthålla distinktionen mellan de två begrepp som Hirsch benämner *meaning* och *significance*, vilket i sin tur leder till, vilket Lagerroth också skriver, en relativisering av sanningsbegreppet:

»Texten möter upp med sin betydelseram, och inom den måste alla tolkningar hållas, de måste alltid kunna beläggas i texten. Däremot innebär det en relativisering av det vanliga enkla sanningsbegreppet. En tolkning kan sägas vara sann för *den* tolkaren i *den* situationen, men i övrigt måste man tala om *giltiga* tolkningar. En tolkning är giltig, om den kan beläggas i texten, men den behöver därför inte var den *enda* giltiga (eller sanna). En annan tolkare kan från *sina* utgångspunkter nå fram till en annan

tolkning, som också den överensstämmer med texten och därför är giltig eller sann.» (s. 184)

Mot detta vill jag med bl. a. Hirsch hävda, att man bör skilja mellan den tolkning som ligger i författarens intention (vilken givetvis inte behöver vara medveten) och andra utläggningar. Endast den tolkning, som utgår från författarintentionen och ingenting annat, bör kallas en giltig tolkning. Endast då kan man nå någon form av consensus – och kan man inte det, rämnar den vetenskapliga grunden. Naturligtvis är det sedan också legitimt att läsa texten på andra sätt, t. ex. för att finna dess speciella innebörd för läsaren. Det förvånar mig också att Lagerroth nöjer sig med att referera Atle Kittang i stället för att gå direkt till Gadamer, då han vill redogöra för dennes teorier.

Mot slutet av sin bok vidgar Lagerroth perspektivet till att gälla, inte endast litteraturvetenskapens problem, utan humanioras ställning över huvud. Särskilt intressant är hans presentation av Sartres program i *Critique de la raison dialectique*, där Lagerroth i stor utsträckning kan bygga vidare på Gunnar Brandells framställning i *Revolt i dikt* (1977). Lagerroth tar där fasta på humanioras speciella natur, som sägs bestå däri att humaniora, till skillnad från naturvetenskaperna, kan undersöka människans förmåga att »*överskrida* de givna förutsättningarna och skapa något *nytt* och *helt* (i form av en handling, ett verk, en tolkning)» (s. 228).

Men Erland Lagerroth nöjer sig inte med att hävda de humanistiska vetenskapernas särart, han går även ett steg längre och skisserar ett slags vetenskapernas hierarki, där humaniora i kraft av sin systemöverskridande förmåga blir »inte underordnad eller sidoordnad naturvetenskapen utan *överordnad* den» (s. 254). Till det berättigade i dylika anspråk ställer jag mig tvivlande; jag tror inte heller att humanistisk forskning är betjänt av dem.

Björn Sundberg

Sveinn Skorri Höskuldsson (ed.): *Ideas and Ideologies in Scandinavian Literature since the First World War*. Proceedings of the 10th Study Conference of the International Association for Scandinavian Studies. University of Iceland. Institute of Literary Research. ODDI H.F. Reykjavík 1975.

Alex Bolckmans (ed.): *Literature and Reality: Creatio versus Mimesis. Problems of Realism in Modern Nordic Literature*. Proceedings of the 11th Study Conference of the International Association for Scandinavian Studies. University of Ghent. Scandinavian Institute. Ghent 1977.

Bland de resultat symposier brukar avsätta hör föredrag och efterföljande debatter sällan till de mer minnesvärda inslagen. Det är ofta en generande upplevelse för utomstående att ta del av de mer eller mindre anspråksfulla publikationer som till eftervärlden bevarat de förhandlingar som förts. Med desto större glädje läser man därför igitom två digra uppsatssamlingar från IASS' (International Association for Scandinavian Studies) sessioner i Reykjavík och Gent några sommarveckor 1974 och 1976.

Som framgår av titlarna rörde man sig över lika rika som svårbemästrade problemområden. Sammankomsten på Island inleddes med fem föreläsningar över ideologiska

brytningar inom var och en av de nordiska litteraturerna. Sven Møller Kristensen tecknar ett snabbt, kanske alltför skissartat porträtt av den danska litteraturen efter första världskriget, och väljer att tolka den som en kamp mellan diktare med en rationell, vetenskaplig och humanistisk livssyn, och skribenter som dras mot irrationella mönster, oftast av religiös-mystisk natur. Den senare falangen tycks ha vuxit sig allt starkare under perioden. Föga överraskande hamnar stora grupper utanför Møller Kristensens fångstnät, t. ex. hela den skeptiskt eller nihilistiskt anstuckna generationen, med Tom Kristensen som naturlig mittpunkt. Johan Wredes anförande om den finska republikens litteratur innehåller mycket som skamligt nog är obekant för en svensk läsare. Här är det givetvis politiska och sociala idéer som betonas. De ideologier som dominerat den finländska debatten tycks på viktiga punkter ha avvikit från vad som samtidigt gjorde sig gällande i grannländerna västerut. Idésystem som tagit sig uttryck i militarism och patriotisk trängde undan ideologier med uttalat försvar för rationalism och individualism. Sammanbrottet för de förra ledde till ett ideologiskt vacuum, som först på senare år fyllts genom uppkomsten av en rationalistisk och analyserande essä- och prosadiktning. Nationalistiska idéer bär också upp mycket av den isländska litteraturen, vars isolering från kontinentala utvecklingstendenser ter sig frapperande i Sveinn Skorri Höskuldssons exposé. De stora krigen, och de doktriner som växte upp i deras spår, har inte berört de isländska diktarna i samma utsträckning som religiösa och socialistiska strömningar.

Medan nämnda föreläsare försökt presentera de idékomplex som burit frukt inom litteraturen sedan 1920, har Asmund Lien valt att för den norska diktens del enbart röra sig inom mellankrigstiden, medan Lars Gustafsson, som anför trots det svenska området, behandlar hela skedet med hänsyn till en enda idébyggnad. Nationalismen är viktig även i Norge, men Lien lyckas knappast förmedla en gripbar bild av skeendet och de mot varandra stående tankarna. Hans redogörelse har en beklaglig likhet med framställningar i litteraturhistoriska handböcker. Ambitionen att i grova termer karaktärisera en rad individuella författarskap har lett till att ideologierna förpassats till bakgrunden. Gustafsson utgår i sitt föredrag från Spenglers välkända *Der Untergang des Abendlandes*, och visar hur tanken på västerlandets undergång speglas hos några betydande diktare, främst Malmberg, Ekelöf, Lundkvist och Martinson. Den naiva föreställningen att Spenglers teser endast givit upphov till dystra framtidsvisioner tillbakavisas. Även om det var denna variant som av naturliga skäl kom att bli den mest omhuldade ju längre 30-talet framskred, hade den vid decenniets begynnelse en positiv motvikt i futuristiska och primitivistiska guldåldersdrömmar, vilka hade utslöcknandet av det sterila västerlandet till förutsättning.

De översiktliga presentationerna avlöses av inalles tolv uppsatser inom ett varierat, men oftast intressant undersökningsfält, där var och en uppehåller sig vid endast en ideologi. Thure Stenström ger information om existentialism i svensk 40-talslitteratur, noterar på vilka vägar tankarna introducerades i landet, och följer deras manifestationer hos Eyvind Johnson, Dagerman, Gyllensten och Ahlin. Den överraskande slutsatsen blir att idékomplexet knappast spelade en viktig roll för decenniets litterära

skapande. Lika spännande läsning erbjuder Maurice Graviers undersökning av Oxfordrörelsen och den skandinaviska litteraturen, medan hans landsman Régis Boyer i sin uppsats om absurdismen i dansk efterkrigslitteratur valt att definiera grundbegreppen så snävt att iakttagelserna inte får någon större räckvidd. Horst Biens diskussion av socialistisk litteratur bör inte lämnas onämnd. Den är säkert oantastlig ur marxistisk synpunkt, men borde snarast möjligt upptas som obligatorisk läsning inom varje nybörjarkurs i logik, då den ger en provkarta på de flesta tänkbara felsslut.

En tredje avdelning omfattar studier av idéinnehållet i enskilda författares verk. Elias Bredsdorff tar upp marxism och freudianism i Hans Kirks *Fiskerne*. Som en av samlingens höjdpunkter framstår Audun Tvinners reims fångslande redogörelse för Sigurd Hoels förhållande till Wilhelm Reichs »sexualekonomi», och de spår den senares teorier satt i Hoels diktning. Volymen avslutas så med en sammanfattning av samtal som förts och slutsatser som nåtts inom diskussionsgrupper ägnade bl. a. existentialismens, könsrollsdebattens, freudianismens och religionens betydelse för litteraturen.

Den samling som återger sammankomsten i Gent kan karaktäriseras mer kortfattat. Med detta är inte sagt att den är kvalitetsmässigt sämre eller mindre intressant än sin föregångare. Däremot utspelas diskussionerna i Gent på en mer abstrakt och teoretisk nivå, föga ägnad att behandlas inom en recensions omfång.

Inledningsanföranden hölls av John Chr. Jørgensen, Atle Kittang och Arne Melberg. Medan de senare diskuterar en strukturalistisk realismanalys respektive »Litterär realism och sociala klasser», benar Jørgensen upp de fyra aspekter på komplexet litteratur/verklighet (creatio/mimesis) som konferensen senare kom att kretsa kring: en *genetisk* frågeställning (i vilket förhållande står konsten till en inre eller yttre verklighet?); en *ontologisk* (i vilken mening »existerar» konst och ingår i verkligheten?); en *analytisk* (kan konst uppfattas som återgivning av en inre eller yttre verklighet?); en *normativt-kritisk* (bör konst uppfattas som återgivning av en inre eller yttre verklighet?). De fyra frågorna togs därefter upp i var sin principiellt hållen introduktionsföreläsning, vars problematik sedan illustrerades genom litterära analyser. Den genetiska aspekten belystes i Egil Törnqvists diskussion av Enquists drama *Tribadernas natt*, och ontologien presenterades i samband med texter av Karen Blixen och Jan Erik Vold. Lindegrens bildspråk i *Mannen utan väg* gav stoff åt den analytiska frågan, medan Fredrika Bremer och dokumentärroman togs upp i anslutning till den sista problemgruppen. – Vid sidan av det egentliga konferenstemat hölls samtidigt föredrag rörande feministisk litteraturkritik.

Uppsatssamlingen innehåller inte bara här nämnda anföranden, utan även ett tiotal andra över angränsande frågor. Den höga abstraktionsnivån medförde att de flesta inlägg gav upphov till invändningar och diskussioner. Dessa finns generöst nog också sammanfattade efter varje föreläsning. – Det ter sig föga meningsfullt att här redogöra för de åsiktsbrytningar som kom till uttryck. Ingen med intresse för detta centrala och aktuella ämne bör emellertid undvara att själv ta del av de synpunkter som framfördes.